

Kompoziční výstavba dramatického textu

Kompozice (kompoziční výstavba) dramatu

princip výstavby dramatického díla → záměrné uspořádání jednotlivých složek v celek

v kompozici dramatu je důraz kladen na:

- požadavek koncentrace děje
- rovnoměrné rozvržení událostí
- stupňování napětí

máme-li postihnout kompozici dramatického textu, musíme:

- určit hledisko, které zaujal dramatik, když organizoval děj a rozdělval text mezi postavy
- odhalit techniku, kterou dosahuje napětí a svého cíle

Kompozice – dvě linie

2 linie → odvozené od vývoje dramatu

1) klasická dramatika

- klasická výstavba, jednolitá jednání, rozvíjí se organicky
- kompozice podřízena pravidlům → vyžadují pravděpodobnost jednání a postav a narativní organizaci příběhu

1) montáž epických sekvencí → dnes celkem běžné

- vytvářejí se podle různorodých pravidel

1) Klasická dramatika

základ → antické řecké divadlo a drama

- Aristoteles: *Poetika* → epizodičnost děje a roztržitost času považuje za největší chybu dramatu
- tragédie → stabilní struktura:
 - *prolog* – nástup jednajících osob, seznámení s časem a místem děje
 - *parodos* – příchod sboru s úvodní písní o událostech předcházejících děj hry
 - *epeisodia* – střídající se výstupy postav → série 3–6 epizod
 - *stasima* – písně sboru, které vyplňují mezery mezi epizodami
 - *exodus* – závěrečné rozuzlení a odchod osob
- tragédie → *princip tři jednot* času, místa a děje X často porušování
- tragédie → nechybí některé dějotvorné prvky:
 - *peripetie* – obrat události
 - *anagnorise* – rozpoznání totožnosti některé z postav
 - *patos* – čin směřující k tragickému konci
- celek má obsahovat *zápletku* a *rozuzlení*

Klasická dramatika - následovníci

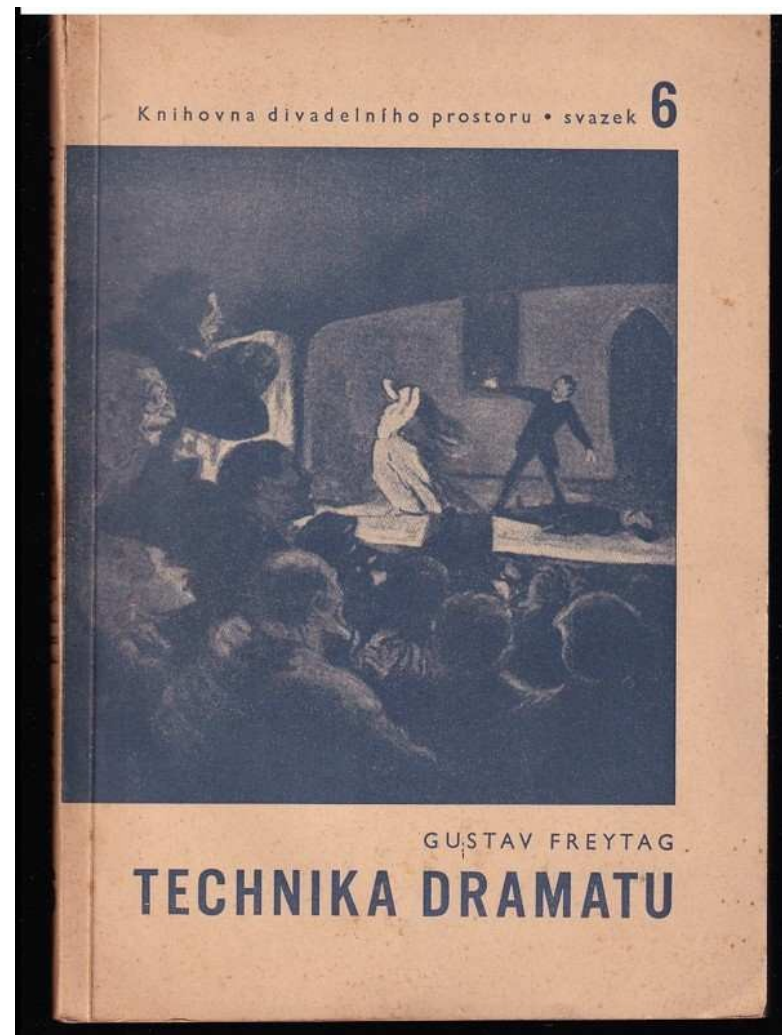
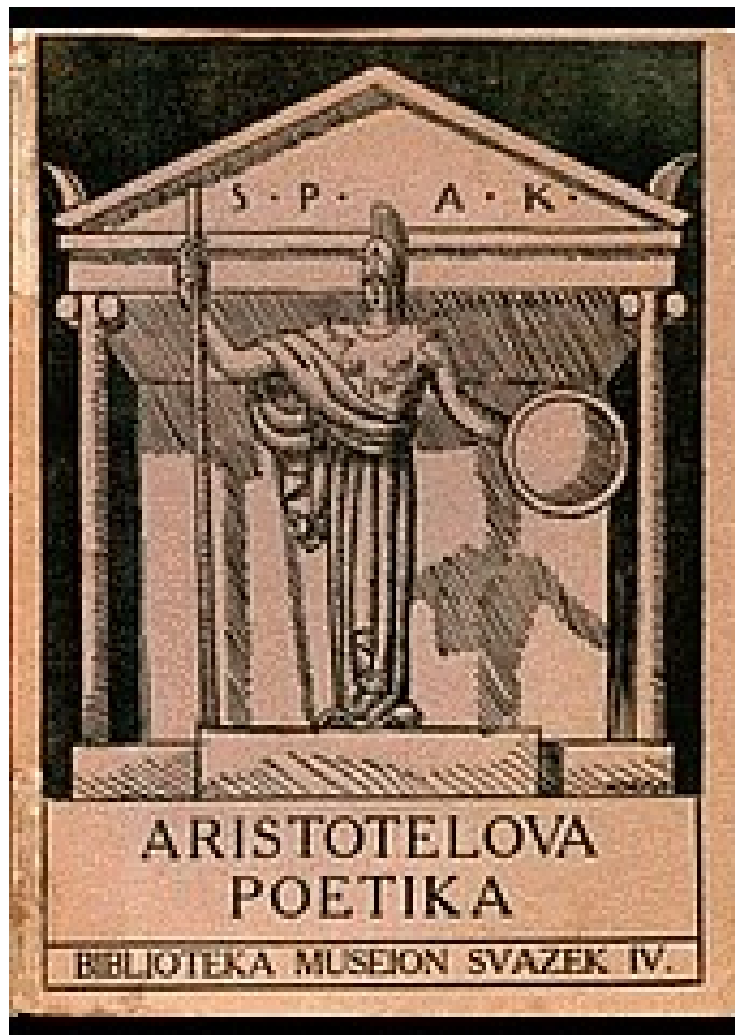
1) *renesanční italské drama* (15.-16. stol.)

2) *francouzské klasicistní drama* (17.-18. stol.)

- dogmatické přijímání Aristotelových principů Poetiky
- v obou případech vyžadováno, aby drama bylo psáno podle pravidel a zachovávalo tři jednoty
- pětiaktové/tříaktové drama → děleno na výstupy (dle příchodu/odchodu nové postavy/přítomných)

3) *pozdní měšťánské klasicistní drama*

- Gustav Freytag: **Technika dramatu** (1863) → charakterizoval tzv. „dobře udělané drama“
- *pyramidální model stavby* = rozdělení děje do pěti částí:
 - *expozice* – úvod do situace
 - *kolize* – stupňování napětí
 - *krize* – konflikt, vrchol
 - *peripetie* – obrat události
 - *katastrofa* – rozuzlení – závěr
- pozor!!! → často je chybně uváděno, že jeho terminologii zpracoval už Aristoteles = to je ale chyba!

2) Epická forma dramatu

základ této linie → *středověké náboženské drama*

- texty dramát (zejména cyklická mystéria) → čerpaly náměty z *epických předloh*
 - Nový i Starý zákon → evangelia, apokryfy, kázání a životy svatých, či z legend o světcích, příběh o Kristově smrti a vzkříšení (vykoupení člověka z jeho hříšnosti = spása člověka)
 - další výjevy: stvoření světa, Adam a Eva, Kain a Ábel, Proroci, Kristův život, velikonoční a vánoční témata
- velký rozsah látky → znamenal *uvolnění kompozice*
 - drama většinou zobrazovalo mnoho událostí – předváděny ve volném chronologickém sledu
 - objevuje se řada odboček a paralelních příběhů/větví hlavní zápletky
 - nechybí expozice – ale ostatní části dramatu už nefungují
 - ne pravidlo 3 jednot, děj se rozbíhá do značné šíře v čase i prostoru

Epická forma - následovníci

- 1) *alžbětinské drama* – tragédie, komedie a historické drama, např. **William Shakespeare**
 - většina dramát nevyhovuje klasické výstavbě, nedodrží jednoty místa, času a děje
- 2) *drama tzv. zlatého věku španělského divadla* – např. **Fernando de Rojas** – 1499: *Celestina*
 - uvolněná stavba → využívají vedlejší děje a střídají dějová pásma (i dějiště)
 - historické hry i tragédie → zřetelně inklinují k otevřené formě
- 3) *epické divadlo* (20. století) – navazuje na tradice epické otevřené dramatické formy
 - děj složen z *epizod různého druhu a obsahu* = tok kronikářského typu, s odbočkami, variacemi, fragmenty, opakováním a návraty → *spojeno tématem*, které se vyjeví až na závěr hry
 - roztržitost → velký rozsah času (až několik let) i děje (velké množství vzdálených míst)
 - často užívá prostředky jiných umění → píseň jako rovnocenný prostředek sdělní, slovní označení prostoru místo jeho charakteristiky scénografií (tabule s nápisem...)
 - prostor divákově obrazotvornosti svou mnohostranností významů

Bertolt Brecht – děj epizován motivem putování hrdiny

 - volné řazení příhod + řada míst + volný časový tok (= jako dobrodružný román nebo kronika)
 - důležitá role vypravěče → jeden i více (vnáší do dění jednotící perspektivu)
 - *zcizovací efekt* = herec vystupuje z role, komentuje děj (často ideologické poselství)

Paul Claudel – vzor: divadlo středověké a barokní

Bertolt Brecht (1898-1956)

1914: **Bible** (Die Bibel)

1918: **Baal**

1919: **Bubny v noci** (Trommeln in der Nacht)

1923: **Život Eduarda II. Anglického** (Leben Eduard des Zweiten von England)

1924: **Muž jako muž** (Mann ist Mann)

1928: **Třigrošová opera** (Die Dreigroschenoper) podle Žebrácké opery Johna Gaye

1931: **Svatá Johanka z jatek** (Die heilige Johanna der Schlachthöfe)

1931: **Matka** (Die Mutter)

1936: **Pušky paní Carrarové** (Die Gewehre der Frau Carrar)

1938: **Život Galileiho** (Leben des Galilei)

1938: **Strach a bída Třetí říše** (Furcht und Elend des Dritten Reiches)

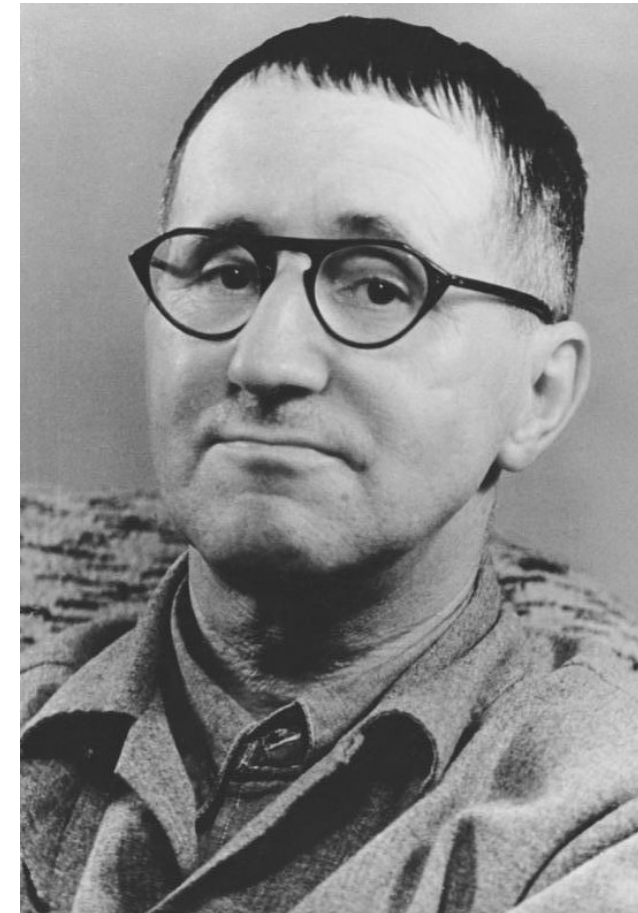
1939: **Matka Kuráž a její děti** (Mutter Courage und ihre Kinder)

1940: **Dobrý člověk ze Sečuanu** (Der gute Mensch von Sezuan)

1941: **Zadržitelný vzestup Artura Uie** (Der aufhaltsame Aufstieg des Arturo Ui)

1943: **Švejk ve druhé světové válce** (Schweyk im Zweiten Weltkrieg)

1944-45: **Kavkazský křídový kruh** (Der kaukasische Kreidekreis)

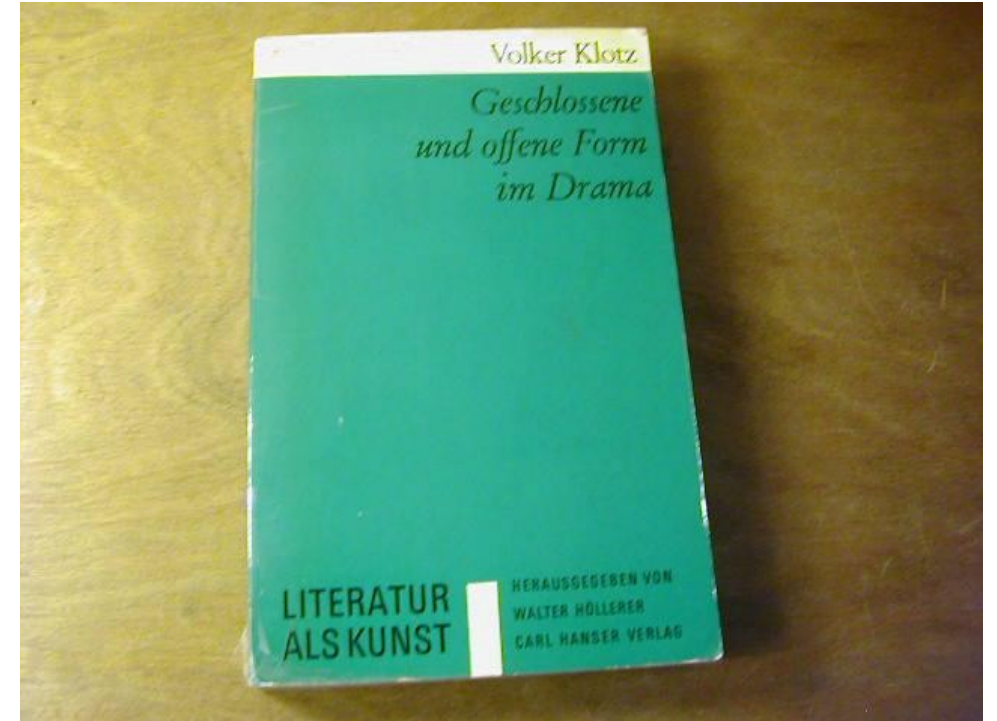

Pojetí dvou tendencí dramatického děje

východiska tendencí pojetí dramatického děje

- **Volker Klotz** – německý teatrolog
- 1960: kniha *Geschlossene und offene Form im Drama*
- teorie **konceptu otevřeného a uzavřeného dramatu** = dvě základní, protichůdné tendence dramatické tvorby
- antická tragédie = výchozí podoba uzavřené dramatické formy
X
- středověká mystéria = východisko pro otevřenou dramatickou tvorbu

- dělení → se může jevit schematické X jde o stylové tendence → protichůdný charakter dvou divadelních kultur, z nichž vyrostlo moderní divadlo

Pojetí dvou tendencí dramatického děje

1) uzavřená (klasická) forma dramatu

tektonická, aristotelská, dostředivá

- *děj* – výsek z celku, jednotný a do sebe uzavřený
- *kompozice* – funkční, lineární řazení scén do aktů a celku dramatu + kauzálně propojené, zřetězené = logický a psychologicky motivovaný vývoj
- platí tzv. *dramatické jednoty* místa, času a děje → žádné časové skoky, čas pouze rámuje dění
- okruh a počet *postav* omezený
- *jazykový projev* stylizovaný

2) otevřená forma dramatu

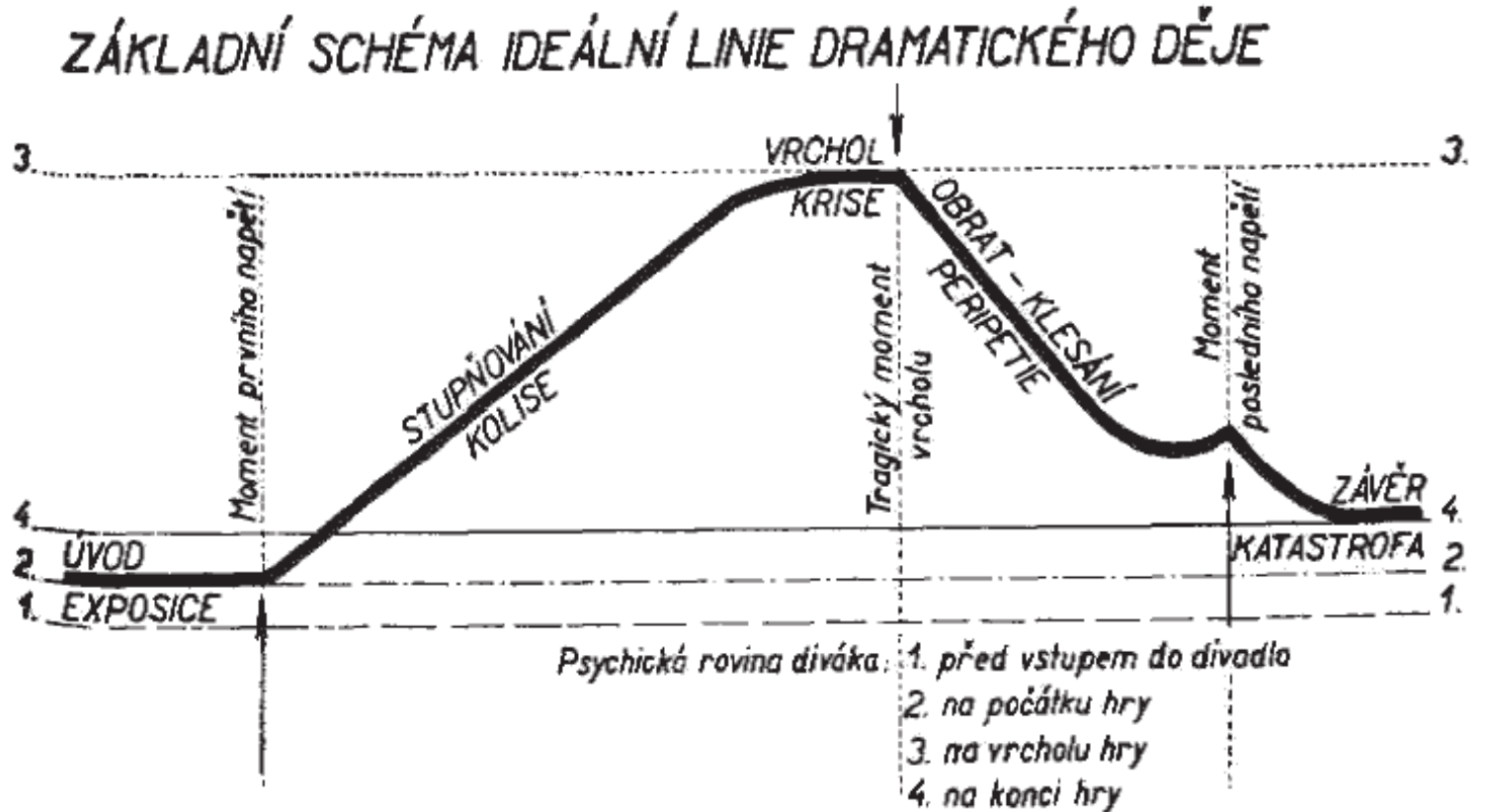
atektonická, nearistotelská, odstředivá

- předvádí *celek ve výsecích* → více dějových rovin, roztržitý děj, autonomie jednotlivých epizod
- *kompozice* nepravidelná a asymetrická → střih
- *rozmanitost* místa, času a děje
 - čas – vrstevnatý, časové skoky mezi scénami, zasahuje do jednání
 - místo – četnost prostorů (charakterizují a determinují jednání)
- široký okruh dramatických *postav*
- *jazykové projevy* – rozmanité a diferencované, často hovorová řeč

Gustav Freytag – pět fází děje

Gustav Freytag: *Technika dramatu* (1863)

- pyramidální model stavby = rozdělení děje do pěti částí
- lze relativně snadno uplatnit na uzavřené drama (vyznačuje se jednotou času a prostoru)
- X
- otevřená forma dramatu uplatnit nelze (dějově a časově roztráštěné)

Gustav Freytag – pět fází děje

ustálil dělení děje dramatu → na tzv. pět fází:

a) expozice = otevření

- autor představuje jednotlivé protagonisty, měl by vymezit čas a místo děje

b) kolize = zauzlení

- přechod ke kolizi → tzv. *moment prvního napětí* (protagonista se poprvé střetne s antagonistou a vymezí se strany konfliktu + důvod)
- kolize se rozvíjí v krizi prohlubováním a stupňováním sporu (vymezit striktně předěl není nutné, často na sebe tyto fáze plynule navazují)

c) krize = vrchol děje

- důležitý je zlom mezi krizí a peripetií (konflikt už není možno dále stupňovat → v ději obrat)

d) peripetie = zvrát, obrat

- obrat v ději – od špatného k lepšímu nebo případně naopak

e) katastrofa moment, kdy je tragický konec neodvratný → hovoříme o rozuzlení, uzavření

- termín „katastrofa“ Aristoteles používá jako termín neutrální, který označuje jakékoliv – i případně smírné – rozřešení konfliktu

Gustav Freytag – pět fází děje

Shrnutí

- model může sloužit jako ideální schéma X vůči němu různé varianty rozvolněných struktur
- vychází z představy uzavřeného dramatu s jediným koncentrovaným dějem, jediným konfliktem odehrávajícím se v relativně uzavřeném, koncentrovaném prostoru, resp. prostorech
- model vede divákovy emoce → divák vtahován vzrůstajícím a klesajícím napětím dramatického děje
- jednotlivé části/fáze → **netřeba stanovovat striktně** → vnitřně provázaná struktura, jen málokdy umožňuje zcela jednoznačné rozdělení

výjimky:

- *klasicistní drama* → strukturované na pozadí aristotelského modelu
- *Schillerova dramata* → strukturovaná tak, aby se jednání kryla s fázemi rozvoje dramatického děje
- *Shakespearovy komedie* (Sen noci svatojánské) → vedeny v několika paralelních dějových pásmech, sevřených rámcovou situací → každá dějová linie se řídí svou vlastní logikou = freytagovský model nelze použít